

KAS PAAIŠKĖJA: APIE ADOMO MICKEVIČIAUS LOZANOS LYRIKĄ

Brigita Speičytė

Vilniaus universiteto
Lietuvių literatūros katedros
docentė

Iš seminaro vedėjos gavau užduotį vienos duotų temų lauke – „Kas paaiškėja: vėlyvoji lyrika kaip būties išskaidrėjimas“ – sugrįžti prie Adomo Mickevičiaus Lozanos lyrikos. Antrąją temos dalį aptarė Giedrė Kazlauskaitė pagal Vinco Mykolaičio-Putino poeziją, tad sustosiu prie pirmosios ir pratęsiu svarstymą apie poetinės formos pokyčius – šiuokart vėlyvojoje A. Mickevičiaus lyrikoje.

Vėlyvoji lyrika – tarsi savaime suprantama literatūros studijų apibrėžtis, jei suvokiame ją kaip dar vieną, smulkesnę literatūros įlaikinimo, jos trukmės nusakymo priemonę. Vis dėlto literatūros istorija akivaizdžiai liudija, jog vėlyvoji lyrika gali būti turininė sąvoka, nurodanti poetinio stiliaus kaitos reiškinius ir implikuojanti biografinio asmens bei estetiškos veiklos subjekto sąsają, programiškai įtvirtintą romantizmo literatūroje. Klausimą apie vėlyvąją lyriką galima performuluoti iš pažiūros absurdiškai: ar sensta lyrinis subjektas? Vis dėlto toks klausimas bent iš dalies gali atrodyti teisėtas, prisiminus lyrikos genetinį ryšį su giedojimu, daina ar tai, jog dar klasikinėse poetikose lyrikos rūšis sieta su jaunu amžiumi, jauno kūno vitalinėmis galiomis, prasiveržiančiomis balsu. Senstant kūnui, kinta balso modu-

liacijos, ir tos, kurios išreiškiamos kalbinėmis formomis – lyrikos stilius. „Jauna dvasios energija kuria širdies ritmu, sensantanti – formos“¹. Taigi vėlyvoji lyrika gali būti svarstoma kaip kūryba „formos ritmu“ – kalbos kilmę iš kūno patvirtinanti jos peržengimu. Paralelė iš K. Sirvydo *Punktų sakymų* (1629), „Prakalbos skaitytojui“ („Przedmowa do czytelnika“) – autorius paaiškina, kodėl jis rašęs pamokslų punktus, o ne išstisus pamokslų tekstus, „kaip kitose postilėse įprasta“ („iako w innych Poftillách iest obyčazy“):

Więc nie tylko śily moie znácznie náwátlone rozberzáć mi się z ksiégą nie dopuścily, ále y fámá przyjemność krotkości w wieku teráznieybyłm².

[Taigi ne tiktai mano jėgos, smarkiai nusilpusios, neleido man knygos plėsti, bet ir patsai trumpumo teikiamas malonumas dabartiniame amžiuje.]

Ne tik silpstančios kūno galios tiesiogiai lemia pasirinktą kalbos formą, bet ir „su amžiumi“ kintantis santykis su kalba, kitas kalbinės formos malonumo pojūtis.

¹ Viktorija Daujotytė, *Užrašyta*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014 (skyrius „Vienas (sakiniai)“, be paginacijos).

² Šyrwids, *Punktay sakimu (Punkty kazań)*, herausgegeben von Dr. Franz Specht, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1929, 6.

„Juž czuję starość“ („Jau juntū senatvę“, arba „Senatvė jau“ – Mindaugo Kvietkausko vertime) – frazė iš 1835–1836 m. A. Mickevičiaus eilėraščio „Švaistūno skundas“ („Żal rozrzutnika“)³, parašyto po didelio kūrybinio proveržio – 1832–1834 m. publikuotos *Vėlinių* III dalies ir poemos *Ponas Tadas*. Po „Nuomonių ir pastabų“ – 1834–1835 m. filosofinių, teologinių aforizmų ciklo, paremto mistikų Jakobo Böhme'ės, Angelo Silezijaus ir Louis Claude'o de Saint-Martino mintimis, žyminio posūkį į metafizinę poeziją. Praėjus keleriems metams, 1839–1840-aisiais, A. Mickevičius, dirbdamas lotynų literatūros profesoriumi Lozanoje, tarsi atsitiktinai ant atskirų lapelių užrašys kelis eilėraščius („Snuć miłość“ – „Suverpti meilę“; „Nad wodą wielką i czystą“ – „Virš didžiū, skaidriū vandenu“; „Polaty się łyzy“ – „Pasruvo ašaros“; „Gdy tu mój trup“ – „Kai mano kūnas“ – pagrindiniai jų), kurie, atrasti tarp jo dokumentų, bus išspausdinti po mirties (1861, 1880 m.) ir, pavadinti Loanos lyrika, įsitvirtins literatūros istorijoje kaip lyrikos šedevrai, paskutiniai A. Mickevičiaus kūrybos viršūnė.

Loanos lyrikos fonas, tikėtina, rezonavęs su rašomais eilėraščiais, – lotynų literatūros paskaitos Loanos universitete. Ruošdamasis joms A. Mickevičius grįžo prie savo debiutinio rinkinio *Poezija* įvado „Apie romantinę poeziją“ temos – Europos poetinės tradicijos ištakų ir plėtotės. Tą įvadą, paskelbtą Vilniuje 1822 m., rašė

³ Eilėraščiai originalo kalba cituojami iš leidinio: Adam Mickiewicz, *Dziela 1: Wiersze*, Warszawa: Czytelnik, 1955; poetiniai vertimai, prie teksto pažymint vertėją – Adomas Mickevičius, *Poezijos rinktinė*, sudarė Mindaugas Kvietkauskas, Vilnius: Baltos lankos, 1998; filologiniai vertimai laužtiniuose skliaustuose – autorės.

kaip poetas, dalyvaujantis tūkstantmetės poezijos tradicijos tąsoje, o Loanos paskaitas rengė ir kaip profesorius filologas, *jau* matantis istorijoje ne tik besitęsiančias, bet ir mirštančias literatūrines tradicijas:

*Literatura łacińska, ongiś władczyńi nauk i sztuk, jest dziś nie tylko wyparta z książek naukowych i dzieł zajmujących się teorią sztuki, ale zagrożona w swych posiadłościach najdawniejszych i najpracowitszych, w szkołach, zagrożona w swym istnieniu; chce się ją traktować jako język martwy, to znaczy zamyśla się pogrzebać.*⁴

[Lotynų literatūra, kadaise mokslų ir menų valdovė, šiandien ne tik išstumta iš mokslinių knygų ir meno teorijos veikalų, tačiau jai gresia būti pašalinta iš savo senų ir labiausiai teisėtų valdų mokyklose, iškilo grėsmė jos būčiai, norima traktuoti ją kaip mirusią kalbą, tai yra ketinama ją palaidoti.]

A. Mickevičiaus, kaip literatūros profesoriaus, padėtis buvo kebli ne tik dėl to, kad auditorijoje jam priklausė šį naują puolimą atremti naujomis jėgomis⁵ bei atrasti argumentų lotynų literatūrai kaip vis dar gyvai kalbai, bet ir todėl, kad didžiąją lotynų literatūros dalį sudarė romėnų raštija, kurią jis visada vertino labai rezervuotai. Dar Vilniuje rašė, jog „romėnų tauta iš esmės neturėjo poezijos“⁶. Tad Loanos paskaitos leido A. Mickevičiui dar kartą suformuluoti, kas, jo požiūriu, yra poezija, paskatino nusakyti santykį ir

⁴ Adam Mickiewicz, *Dziela 7/ 3: Pisma prozą*, Warszawa: Czytelnik, 1955, 165. Toliau cituojant Loanos paskaitas, puslapiai nurodomi iš šio leidinio.

⁵ Loanos paskaitose A. Mickevičius pažymėjo, kad „[n]aujus puolimus galima atremti tik naujomis jėgomis“ („Nowe ataki można odeprzeć tylko nowymi siłami“; 168).

⁶ Adomas Mickevičius, *Laiškai, esė, proza*, sudarė Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, 127.

su sava kūrybos sritimi. A. Mickevičius paskaitose rėmėsi įsitikinimu, jog poezija – ne tam tikromis formos ypatybėmis apibrėžiama literatūros rūšis, o žmogaus vitalinės galios perdavimas kalba. Poezija – tai kalbos gyvybė, kalbinio ir nekalbinio pasaulių sankirtos, kūrybingos jų išraiškos. Tai tarsi kalbiniai branduoliai, išliekantys, prasitęsiantys laike – beriamos „ateities literatūros sėklos“ („nasiona literatury przyszłości“; 172). Arba – Sigito Gedos žodžiais – „lašas poezijos“: „Jeigu žmogus dar gyvas – jame visados likęs lašas poezijos...“⁷. Poezijos nenulemia jos formalieji bruožai, dėl to jiems gali to „lašo poezijos“ pritrūkti: A. Mickevičiaus įsitikinimu, romėnų „griežtąja prasme poetiniuose veikaluose matome vien tik formą, o prozoje aptinkame tikrą, prakilnią ir originalią poeziją“ („Jeśli w ich dziełach ściśle poetyckich widzimy jedynie formę, to w prozie odkryjemy prawdziwą, podniosłą i oryginalną poezję“; 172).

Sėklos metafora nusako poezijos buvimą anapus formaliųjų, institucinių literatūros ribų. Poezija visų pirma yra žmonių būdas save pratęsti – išsisėti kalba, „gyvai įsiveisti“ („żywe rozradzanie się“ – šią frazę A. Mickevičius vartoja literatūros raidai, jos formų plėtotei nusakyti; 184). Tačiau organicistinis žodynas, būdingas A. Mickevičiaus romantinei ekspresinei⁸ literatūros sampratai, ypatingas tuo, kad jo vitalinių prasmų laukas yra išsisknijęs metafizinėje plotmėje. A. Mickevičiaus pasaulėvaizdyje gyvybės galia nėra vien

kultūrinė, šiapusinė ir „pasaulietinė“, ji kyla iš anapusbės. A. Mickevičiaus simbolinė kalba leidžia spręsti, kad poezija literatūroje yra tas pat, kas siela kūne. Ta pačia „sėklos“, „grūdo“ metaforika A. Mickevičius nusako ir literatūros reiškinius, ir ezoterines patirtis, kaip 1835–1836 m. metafizinės tematikos eilėraštyje „Widzenie“ („Regėjimas“) – vidines žmogaus keiliones, sielą, patekusią į kitą erdvę:

*Dźwięk mię uderzył – nagle moje ciało,
Jak ów kwiat polny, otoczony puchem,
Pryśło, zerwane aniola podmuchem,
I ziarno duszy nagie pozostało.
Izdalo mi się, żem się nagle zbudził
Ze snu straszego, co mię długo trzymał.
I jak zbudzony ociera pot z czoła,
Tak ocierałem moje przeszłe czyny,
Które wisiały przy mnie, jak lupiny
Wokoło świeżo rozkwitłego ziola.
Ziemię i cały świat, co mię otaczał,
Gdzie dawniej dla mnie tyle było ciemnic,
Tyle zagadek i tyle tajemnic,
I nad którymi jam dawniej rozpacział, –
Teraz widziałem jako w wodzie na dnie,
Gdy na nią ciemną promień słońca padnie.
[...]*

[Garsas mane užgavo – staiga mano kūnas
Tarsi ta laukų gėlė, apgaubta pūko,
Nubiro, suardytas angelo pūstelėjimo,
Ir sielos grūdas nuogas paliko.
Ir man atrodė, kad staiga pabudau
Iš baisaus sapno, kuris ilgai mane kamavo.
Ir kaip atsibudęs nubraukia nuo kaktos
prakaitą,
Taip nubraukiau savo ankstesnius
veiksmus,
Kurie kabojo ant manęs tarsi lupenos
Aplink šviežiai pražydušį žolyną.
Žemę ir visą mane supantį pasaulį,
Kuriame seniau man buvo tiek tamsumo,
Tiek mįslių ir tiek paslapčių,
Dėl kurių seniau tiek sielvartavau, –
Dabar regėjau tarsi vandenu dugną,
Kai į tamsius juos krinta saulės spindulys.]

⁷ Cit. iš: Viktorija Daujotytė, *Lašas poezijos*, Vilnius: Tyto alba, 2013, 5.

⁸ Žr. Charles Taylor, *The Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1989, 368–390.

A. Mickevičiaus žodyne „nuogas sielos grūdas“, „nuoga siela“⁹ nurodo transgresines būsenas, artimas religiniam šventybės išgyvenimui, kurio kalba kaip ir besimel-džiančio žmogaus – „nėra perimta iš jo literatūros studijų, neparodo jo intelektualinės kultūros“ („nie jest zaczerpnięta z jego studiów literackich, nie daje nam ona miary jego kultury umysłowej“; 185). Literatūros, poezijos paradoksas yra tas, kad čia „nuoga siela“ turi „apsirengti“, įgauti kalbinį apdangalą, kad galėtų „veistis“, plisti pasaulyje, persiduoti. Vadinas, turi įgauti stilių, kurį A. Mickevičius ir minėtame vilnietiškosios *Poezijos* įvade, ir Lozanos paskaitose nusakė kūno raišką pabrėžiančių, išlaisvinančių ar suvaržančių drabužių paralelėmis. A. Mickevičiaus požiūriu, kalba, kuria žmogus save pratęsia pasaulyje, įgauna epochai būdingos aprangos stiliaus savybių, kaip graikiškosios tunikos, Viduramžių škotų apsiaustų, klasicizmo prancūzų frako¹⁰ ar romėniškosios togos (*stylus togatus*; 191)¹¹.

Taigi stilius – poezijos istoriškumo lygmuo, buvimo pasaulyje būdas. Lozanos paskaitose A. Mickevičius išsakė požiūrį, jog romėnai Europos kultūroje apskritai įtvirtino stiliaus reikšmę – atrado kalbinio kultūros pavidalų *išbaigimo* įrankį, buvo „pirmieji tikri žodžio menininkai“ („byli pierwszymi prawdziwymi artystami sło-

wa“; 170–171). Dėl to literatūrinės kultūros, neperėjusios lotynizacijos, „sukūrė nepilnas sistemas“ („wytworzyły ustroje niezupełne“; 175), stokojančias visuotinumą („brak powszechności“; 190). Su stiliaus, kaip formos pojūčio, išstobuliniu A. Mickevičius siejo Europos kultūros ekspansyvumą, gebėjimą perimti, jungti svetimas tradicijas (kaip romėnai – graikų, prancūzai – romėnų).

A. Mickevičiaus vėlyvojoje kūryboje išryškėjo tam tikra šios organicistinės-metafizinės poezijos sampratos vidinė įtampa. Stiliaus tobulinimas ne tik plečia kalbinės kūrybos galią „horizontaliai“, bet ir sutelkia ją į raiškos paviršių, kaip nutiko romėnams, kurie „giedojo tik lūpomis“¹², jiems buvo „pasigėrėtinas“ žodis *modulari* (175) – išmatuoti, suritmuoti, ritmingai dėstyti, tačiau kurie, kaip minėta, neturėjo poezijos. Jų civilizacinė galia reiškėsi žmogaus „išskaičiavimo“ („rachuba“; 170) sugebėjimų tobulinimu. Tačiau A. Mickevičiui poezija – kaip matyti ir iš Lozanos paskaitų – akivaizdžiai nėra vien žodžio menas stilistinės meistrystės ir ekspansyvios galios, paremtos racionaliu „išskaičiavimu“, prasme. Pagal cituoto „Regėjimo“ prasmę, tai ir įžvalgos, supratimo menas, „aprašymas regint“ („widzę i opisuję“), anot *Pono Tado* invokacijos. Poetinė žiūra siekiasi pasaulio ir žmogaus gelmės matmens, kuri gali nuskaidrėti kaip tamsių vandenių dugnas „Regėjime“, „didelis ir skaidrus vanduo“ viename Lozanos šedevrų („Virš didžių, skaidrių van-

⁹ Plg. frazę iš vieno A. Mickevičiaus pokalbio 1844 m., kuri skamba tarsi šio eilėraščio komentaras: „mačiau tą pasaulį, buvau jame keletą kartų, paliečiau jį nuoga siela“ (cituoja iš: Czesław Miłosz, *Ulro žemė*, vertė Almis Grybauskas, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 103).

¹⁰ Mickevičius, 1998, 133–134.

¹¹ Poezijos stilius kaip sielos drabužiai – gyvybin-gas vaizdiny, pasirodęs dar kartą Aido Marčėno rinkinyje *Dėvėti* (2001).

¹² Plg. Lozanos paskaitų mintį, jog vieni senovės graikai „gieda iš krūtinės gelmės, *ore profundo*“ („[o]ni jedni śpiewają z głębi piersi, *ore profundo*“), o „romėnai lūpomis tikrai gieda“ („[r]zymianie wargami tylko śpiewają“; 169).

denų“). A. Mickevičiui tai ir yra pagrindinė poezijos užduotis – užtikrinanti ne tiek ekspansiją, kiek tvermę.

Česlovas Milošas, modernus A. Mickevičiaus metafizinės-organicistinės poezijos programos tęsėjas, šią tvermę vadino religinį atspalvį turinčiu žodžiu „išgelbėjimas“. Juo prasideda Milošo *Moralinis traktatas* (*Traktat moralny*, 1947): „Kurgi, poete, yra išgelbėjimas? / Ar kas gali išgelbėti žemę?“ („Gdzież jest, poeto, *ocalenie*? / Czy coś ocalić może ziemię?“¹³). Poeto užduotis – skaityti „mūsų miglotas dienas“ („nasze dni zamglone“) iš distancijos, tarsi Tukidido istoriją – „kol paliesi pirštu stiliaus grūdą“ („Aż palcem dotkniesz ziarna stylu“¹⁴). Taigi stilius – formų sklaidą iš tam tikro pradmens, „grūdo“, kurio supratimas ir perdavimas yra poezijos užduotis. Vaizdinio simbolika rezonuoja su religiniu kontekstu: apaštalo Tomo įtikėjimu, palietus pirštu Kristaus žaizdą. „Stiliaus grūdas“ yra kalbinės fikcijos tikrovė, įtikinanti pasaulio realumu, leidžianti aptikti „žmogaus pėdos pėdsaką legendoje“¹⁵. Tad Milošui poeto menas – *tikrovės* išgelbėjimas. Tai toks pasaulio supratimas ir įžvalga, kuris atskleidžia kitaip neprieinamą tikrovės matmenį, tą, kur glūdi ateities pasaulio pavidalų užuomazgos: poetas išvynioja iš epochos stiliaus nuvytą „kokoną“, kad pamatytų „neliečiamą įvykių lėliukę“¹⁶. „Stiliaus grūdo“, „įvy-

kių lėliukės“, apsuptos „stiliaus kokonu“, metaforos čia žymi poezijos dalyvavimą laike, įvykių vidinės dinamikos, jos prasmės suvokimą (tikrovė nėra atsitiktinė). Nors A. Mickevičiaus žodynas artimesnis krikščioniškajam („sielos grūdas“), abiejų poetų pasaulėvaizdyje poetinio meno sfera neatsiejama nuo eschatologinės plotmės, o poetinė įžvalga turi ezoterinio, slapto žinojimo bruožų.

Nuo A. Mickevičiaus poetinių aforizmų ciklo „Nuomonės ir pastabos“ galima pastebėti polinkį apskritai neteikti didelės reikšmės „žodžio menui“ kaip kalbinei meistrystei, siekį riboti kalbos ekspansyvumą. Kalbos ekspansijos motyvas eilėraštyje „Švaistūno skundas“ pasirodo subjekto, tarsi savo dalį iš namų išsinešusio sūnaus palaidūno, tuščiai švaistomo turto vaizdiniu. Čia A. Mickevičius perrašo ir Naujojo Testamento parabolę apie talentus: susigriebęs senstantis švaistūnas nusprendžia loby likutį užkasti į žemę. Šis reikšmės posūkis eilėraštyje žymi poetinio dialogo kaitą, kalbančiojo subjekto atsiuokimą iš socialinio pasaulio. Subjektas pereina į paradoksalaus veikimo, nelogiško išskaičiavimo programą: užkasa lobį tam, kad jis pasidaugintų, kad duotų pelno, tačiau tasai laukiamas pelnas nėra „iš šio pasaulio“. Eilėraščio siužetas rezonuoja su A. Mickevičiaus *Vėlinių* III d. parafrazuota Antano Goreckio pasakėčia apie velnią ir grūdus¹⁷: tik nenuovokiam nelabajam gali atrodyti, kad užkasdamas grūdus į žemę jis

¹³ Czesław Miłosz, *Wiersze wszystkie*, Kraków: Wydawnictwo Znak, 2011, 302.

¹⁴ *Ten pat*, 303.

¹⁵ „I szukaj, jaki wtedy będzie / Ślad stopy ludzkiej na legendzie“ („Ir ieškok, koksai tuomet bus / Žmogaus pėdos pėdsakas legendoje“) – *ten pat*.

¹⁶ „Podobnie w nasze dni zamglone, / Stylem zas-nute jak kokone, / Sięgaj i przędzę bierz za przędzą, / Aż kruche nitki się rozkręca / I na dnie z wolna się

okaże / Poczwarka nietykalna zdarzeń“ („Panašiai mūsų miglotomis dienomis, / Kurios aptrauktos stiliumi it kokonu, / Imkis ir giją trauk po gijos, / Kol plonučiai siūlai išsivys, / Ir ant dugno palengva pasirodys / Naliečiama įvykių lėliukė“) – *ten pat*.

¹⁷ Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, vertė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1976, 173–174.

sunaikins Dievo dovaną – ji tik pasidau-
gina. Švaistūnas iš pažiūros naikina savo
turtą, kad gautų pelno. Analogiškai vėly-
vasis A. Mickevičius, atrodo, imasi nai-
kinti savo kaip poeto vaidmenį, paniekina
įgytą stiliaus meistrystę.

Kintantį santykį su kalba ir subjektyvu-
mu jau žymėjo „Nuomonės ir pastabos“ –
pati aforizmo forma bei kalbančiojo figū-
ra. Cikle ryškus kalbos ribojimo ir vidinės
kontrolės siekis, kalbant ne iš atskiro su-
bjekto, socialiai ir biografiškai konkretaus
„aš“ pozicijų, o tarsi iš archetipinio sąmo-
nės lygmens. Pagrindinis kalbančiojo ar-
chetipas „Nuomonėse ir pastabose“ yra iš-
minčius, jo antipodas – pusišminčius, arba
išmintėlis, galiausiai kvailys ir nusikaltė-
lis. Išminčiaus archetipas pasirodo tokio-
mis simbolinėmis figūromis kaip amati-
ninkas, žemdirbys, karys, motina ar auklė,
o išmintėlis – mokslininkas, filosofas, visų
pirma tas, kuris daug kalba ir rašo. Niekur
nepasirodo specifinė poeto figūra, ankstes-
nėje A. Mickevičiaus kūryboje pažįstama
kaip religinio ir pasaulietinio pranašo sim-
bolinis vaidmuo.

Nusigręžimas nuo socialinio pasaulio,
išryškėjęs anapusinis adresatas („Švaistū-
no skunde“ – tas, iš kurio laukiama pel-
no, yra „danguje“) keičia poezijos kalbą.
„Nuomonėse ir pastabose“ kalbos ambi-
valencija pasireiškia tuo, kad kalba yra ir
atskiro „aš“ steigties vieta, o tai vertinama
kaip nuopuolio žymė:

JA
*Gdyby szatan na chwilę mógł wyniść sam
z siebie,
Toby w tej samej chwili już ujrzał się w
niebie.*

[„Aš“
Jei šėtonas galėtų akimirksniui išsivesti iš savęs,
Tą pačią akimirksniui atsivertusį danguje.]

Tuo tarpu išminčiaus figūra išreiškia
siekį ištirpinti savo atskirą „aš“ jį pranok-
stačioje visumoje:

ZGODNOŚĆ

*Dobry mistrz w takim tylko chórze śpiewać
lubi,
Gdzie czuje, że głos własny w harmoniji
gubi.*

[„Dermė“

Geras meistras tik tokia chore mėgsta
giedoti,
Kur jaučia, kad savas balsas išnyksta
harmonijoje.]

Tokia išminčiaus kalba yra ribojama
išsakomos tiesos paradokso, kalbinės hie-
rarchijos, kuri tampa pagrindine formos
intencija, alternatyvia ekspansyviam „iš-
skaičiavimui“ („rachuba“):

STOPNIE PRAWD

*Są prawdy które mędrzec wszystkim
ludziom mówi
Są takie, które szepce swemu narodowi;
Są takie, które zwierza przyjaciolom domu;
Są takie, których odkryć nie może nikomu.*

[„Tiesos lygmenys“

Yra tiesos, kurias išminčius sako visiems
žmonėms,
Yra tokios, kurias šnabžda savo tautai,
Yra tokios, kurias patiki savo namų
bičiuliams,
Yra tokios, kurių negali atskleisti niekam.]

Taigi išminčiaus kalba yra tildoma ti-
krovės daugiasluoksniškumo, jos lygmenų
hierarchijos, tada ji dalyvauja metafizinia-
me žmogaus perkeitimo siužete:

SŁOWO I CIAŁO

*Słowo stało się ciałem, ażeby na nowo
Ciało twoje, człowieku, powróciło w słowo.*

[„Žodis ir kūnas“

Žodis tapo kūnu, kad vėl iš naujo
Tavo kūnas, žmogau, sugrįžtų į žodį.]

Tiek, kiek poezija dalyvauja šioje me-
tamorfozėje, arba eschatologiniame lai-

ke, – beveik po šimtmečio Oskaras Milašius tai nusakė kaip „Judėjimą“, – poezija nėra viena kalba, žodžių žaismas ar *écriture*, o „archetipų tvarkytoja“, „aistringas Tikrovės ieškojimas“¹⁸. Nuo A. Mickievičiaus kūrybos pradžios biblinė žodžio tapsmo kūnu simbolika sudarė poetinio meno sampratos šerdį (plg. „Hymn na dzień zwiastowania N. P. Maryi“ – „Himnas Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo dieną“). Vėlyvojoje lyrikoje kūno grįžimo į žodį paradoksas suvoktinas kaip „išgelbėjimo“, išėjimo iš savojo „aš“ atitikmuo. Tikriausiai tai ir būtų tobula mimezė. Poetinės formos lygmenyje šis poetinės savimonės pokytis žymi polinkį savitai perrašyti ankstesnės kūrybos temas ir motyvus glausta, paraboline kalba – tokios stilistinės kaitos išraiška galima laikyti Lozanos lyrikos eilėraščių¹⁹. Eilėraštinis „Virš didžiųjų, skaidriųjų vandenių“ leidžiasi perskaitomas kaip „aš“ ir pasaulio dermės formulė: žmogaus ir pasaulio atskirties, dualizmo įveikimas. Šiuo požiūriu eilėraštinis atrodo tarsi paraboline kalba perrašytas *Ponas Tadas*, o jo centrinis dveilis – „O vanduo kaip andai švarus, / Stovi didelis ir skaidrus“ (S. Gedos vertimas; „A woda jak dawniej czysta, / Stoi wielka i przejrzysta“) yra *Pono Tado* estetines intencijas apibendrinantis aforizmas, tai, ką Č. Milošas vadino metafora „stiliaus grūdą“. Lozanos lyrika formos požiūriu – sugludžianti

¹⁸ Oskaro Milašiaus esė „Keletas žodžių apie poeziją“ cituojama pagal: Czesław Miłosz, *Poezijos liudijimas: Šešios paskaitos apie mūsų amžiaus skaudulius*, vertė Mindaugas Kvietkauskas, Brigita Speičytė, Vilnius: LLTI, 2010, 31.

¹⁹ Plačiau apie tai esu rašiusi straipsnyje „Pabaigos tekstai: Atsisveikinimas su poezija“, *Colloquia*, 2009, nr. 22, 11–37.

tai, kas anksčiau pasakyta tūkstančiais eilučių. Tai augalo grąžinimas į grūdą, kūno grįžimo į žodį kelias.

Taip svarstant, Lozanos lyrikos eilėraštinis „Suverpti meilę“ („Snuć miłość“) yra *Vėlinių* III d. „Improvizacijos“ perrašymas, gal netgi Konrado puikybės klaidos atitaisymas, perėjimas į tokią kalbėjimo poziciją, kuri leistų nepatekti į kalbos galios pinkles:

*Snuć miłość, jak jedwabnik nić wnetrzem swym snuje,
Lać ją z serca, jak źródło wodę z wnętrza leje,
Rozwijając ją, jak złotą blachę, gdy się kuje
Z ziarna złotego; puszczając ją w głąb, jak nurtuje
Źródło pod ziemią, – w górę wiać nią, jak wiatr wieje,
Po ziemi ją rozsypać, jak się zboże sieje,
Ludziom piastować, jako matka swych piastuje.*

*Stąd będzie napród moc twa, jak moc przyrodzenia,
A potem będzie moc twa, jako moc żywiolów,
A potem będzie moc twa, jako moc krzewienia,
Potem jak ludzi, potem jako moc aniołów,
A w końcu będzie jako moc Stwórcy stworzenia.*

1839, Laussanne

Suverpti meilę, kaip šilkaverpis savy suverpia nytį,
Liet iš širdies, kaip vandenį šaltinis lieja,
Lyg ploną aukso lakštą kaltum, išbandyti
Grynuolį jos; paleisti, kad gelmėj naršytų
Lyg požemių versmė; aukštyn, kad dvelktų
vėju.

Po žemę išbarstyti taip, kaip grūdus sėja.
Kaip motina vaikus, žmonėms ją išugdyti.

Tad iš pradžių prilygsi galiai prigimties,
Paskui tava galia bus lygi galiai gaivalų,
Paskui tava galia bus lygi galiai gyvasties,

Paskui žmonių, paskui tokia, kaip angelų,
Ir pagaliau prilygsi Kūrėjui šios būties.

1839, *Lozana*

Vertė Mindaugas Kvietkauskas

Eilėraščių su vadinamąja „Didžiąja improvizacija“ sieja subjekto galios tema, tik keičiasi jos šaltinis: čia subjekto galia – nebe kalbos (giesmės) galia, gimdanti troškimą valdyti žmonių sielas taip, kaip poetas valdo mintis ir žodžius. Kalbos galia *Vėlinių* III d. yra pavojingai gundanti, poetą paverčianti totalitariniu tironu. Lozanos lyrikos kalbantysis „aš“, siekdamas meilės jėgos, mimetiškai gręžiasi į šilkaverpį, gamtos gaivalus – šaltinį ir vėją; auksakalį, sėjėją, motiną. Visa tai romantiniame žodyne yra būties kalbos „žodžiai“, kuriais Kūrėjas yra parašęs pasaulio knygą, ir jie yra mimezės orientyrai. Žmogaus kalbinė kūryba – eilėraščio kalba – yra pajungta šiai tikrovės hierarchijai: *ars poetica* čia tarnauja *ars amoris*. Figūratyvinis teksto planas – metaforiniai palyginimai (tas planas, kuriame reiškiasi kalbinė išmonė) – yra kur kas ryškiau valdomas struktūrinio lygmens, arba „formas ritmo“, anot V. Daujotytės; t. y. dvinarės eilėraščio kompozicijos ir sintaksinės laipsniavimo figūros. Kalba šiuo atveju yra būdas dalyvauti antrojo laipsnio mimezėje – imituoti ne empirinį ir jutiminį, o metafizinį tikrovės planą, kalbos keliu įsilieti į būties kalbos harmoniją. Jei pirmojoje strofoje minėtas figūras laikysime antrosios strosfos meilės laipsnių atitikmenimis, tai didžiausia meilės galia (kaip kūrinijos Kūrėjo) atitiktų motinos vaidmenį: „Kaip motina vaikus, žmonėms ją išugdyti“. Tai gi nebe pranašo, genijaus poeto figūra yra kalbančiojo reikšmingiausia identifikacija

ir siekiamybė, o motinos; pastarasis vaidmuo nėra specifiskai kalbinis.

Prisiminus „Nuomonių ir pastabų“ aforizmą „Tiesos lygmenys“, galima sakyti, jog Lozanos lyrikos eilėraščių poetika sukuria ir kelialaipnio tekstų skaitymo galimybę – priklausomai nuo to, kurio lygmens tiesai skaitytojas yra pasiruošęs. Eilėraštyje „Suverpti meilę“ nėra akivaizdu, kokio moduso veikslą žymi bendratys (suverpti, lieti, iškalti, paleisti, išberti, auklėti) – liepiamojo, geidžiamojo: turiu suverpti meilę, noriu suverpti meilę... *Ar galiu suverpti meilę* – anot V. Daujotytės pastabos seminaro metu.

Lozanos lyrika yra ir savotiškas skepsis literatūros kaip sau pakankamos kalbos atžvilgiu, lyg numatant moderniosios poezijos posūkį link kalbos autonomijos, naujųjų laikų romėnų poezijos varianto, „giedojimo lūpomis“, kai „eilėraštis yra autonomiška, sau pakankama visuma, jau neatliepanti pasaulio, bet egzistuojanti vietoj jo“²⁰. Vėlyvojoje lyrikoje, suvokus hierarchinį tikrovės pobūdį, paaiškėja ir tai, kad „labiausiai patartina yra nutilti“ („[...] najbardziej wskazane jest / zamilczeć“), kaip rašė Č. Milošas savo vėlyvojoje poezijoje, paskelbtoje pomirtiniame rinkinyje *Paskutinės eilės (Wiersze ostatnie, 2006)*²¹. Č. Milošo eilėraščio pradžia raiškiai atliepia A. Mickevičiaus „Tiesos laipsnius“: „Neatskleisti to, kas uždrausta. Išlaikyti paslaptį. / Nes atskleista kenkia žmonėms“ („Nie wyjawiać co zabronione. Dochować sekretu. / Ponieważ ujawnione ludziom szkodzi“). Be abejonės, tai frazė poeto, *jau* parašiusio tūkstančius

²⁰ Miłosz, 2010, 25.

²¹ Miłosz, 2011, 1310.

puslapių, tad ir jo tylos reikšmė kitokia, nei to, kuris poezijos nesiima apskritai. Panašiai, kaip yra kandžiai pastebėjusi A. Mickevičiaus tyrėja Alina Witkowska, tiems, kurie „knygų jokiū būdu nesugebėtų rašyti“, atrodo patrauklus tarsi „sekmadieninė maksima“ garsusis A. Mickevičiaus aforizmas „Žodis ir veiksmas“ („Słowo i czyn“): „W słowach tylko chcę widzim, w działaniu potęgę; / Trudniej

dzień dobrze przeżyć niż napisać księ-
gę“ [„Žodžiuose ketinimą vien matom,
veikime – jėgą; / Dieną sunkiau gerai
nugyventi, nei parašyti knygą“] ²². Jei
nugyventi dieną yra sunkiau, nei parašyti
Poną Tada – kokio lygmens tuomet yra
tasai gėrio reikalavimas? Ir kokios tiesos
akivaizdoje atsidūrė tas, kuris suvokia
turįs nutilti? Gal šis paaiškėjimas ir yra
daugiausia, prie ko gali atvesti poezija?

Parengė Brigita Speičytė

²² Platesnė tyrėjos citata: „Tiesą sakant, tasai distichas padarė svaiginančią karjerą kaip auksinė mintis, įrašoma į panelių albumus. Jis turėjo skatinti dorybin- gam ir galbūt darbščiam gyvenimui. Štai kaip sintezės paslaptis susmulkėjo iki sekmadieninės maksimos mas- telio, patvirtindama žmonėms, kurie niekada nebuvo atsidūrę pasirinkimo tarp gyvenimo ir kūrybos akivaiz- doje – nes knygų jokiū būdu nesugebėtų rašyti, – jog jiems teko geresnė likimo dalelė: gerai nugyventa diena. A. Mickevičiaus moralinių-mistinių maksimų paprastu- mą be galo lengva sutrivialinti ir paversti prasčiokišku sentencijų aplanku“ (Alina Witkowska, *Mickiewicz: Słowo i czyn*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1975, 238).